

Department of Turkish Studies and Inner Asian Peoples
Faculty of Oriental Studies
University of Warsaw

Varşova Üniversitesi
Şarkiyat Fakültesi
Türkoloji ve Orta Asya Halkları Bölümü

Discussions on Turkology

Questions and Developments of Modern Turkology Studies

Türkoloji Tartışmaları
Başarı ve Zaaflarıyla Çağdaş Türkoloji

EDITORS/EDİTÖRLER

Öztürk Emiroğlu
Marzena Godzińska
Filip Majkowski

Warsaw 2014

From Berlin to Warsaw – Few Remarks on Turkology / Türkolojide Berlin-Varşova Hattı

Berlin-Varşova hattında temel ögeyi Willi Bang-Kaup olarak belirledikten sonra, bölgedeki gelişmelere koşut Türkoloji ele alınacak. Bu arada Polonya'daki Tatar cemaati başta olmak üzere Polonya'da Türkoloji'nin başlamasına sebep olan etkenler irdelenecek. Bang ve Polonya ile ilgisi olan öğrencileri, kendisinin tanımlaması ile çalışma arkadaşları, kökenleri ve ürettikleri ile tanıtılacak. Bir fasit daireden çok bir ağacın dallarının serpilmesi olarak anımlendirebileceğimiz bu olgu ve Türkoloji'deki yoğun üretimin nerelere dek uzandığı konusu ele alınacak. Willi Bang, Yakub Sinkeviç, Tadeusz Kowalski, Reşid Rahmeti Arat, Saadet Çağatay, Ananiasz Zajackowski'nin çalışmaları başta Prof. Dr. Saadet Çağatay'ın yazdığı tanıtım makalelerinin ışığında yansıtılmaya çalışılacak.

Anahtar Kelimeler: Türkoloji, Berlin, Varşova, Hat

Avrupa'da 1096-1141 yılları arasında yaşamış teolog ve filozof Hugues de Saint-Victor'un *Didascalion*'unda şu cümleler geçer (Said, 1998, s. 350):

Kendi ülkesini cana yakın bulan adam henüz işin başlangıcındadır. Tüm yeryüzünü doğduğu ülke gibi gören insan ise fazla ileridir. Ancak düzgün insan odur ki dünyanın tamamı onun için yabancı bir ülkedir.

Aynı yıllarda, Doğu'da da gündemde olan bu kavram, burada mistik dünya görüşünü zirveye taşır. Zaman içinde Batı, kısaca ötekine bakış diye tanımlanabilen “Oryantalizm” yani “Şarkiyat” kavramını gündemine alır. Oryantalizm kavramını açıklamak için söylenebilecek diğer bir cümle de; Doğu ve Batı olmak üzere eşit olmayan iki bölüme ayrılmış dünyada, Batı'da yaşayanların Doğu'yu tanıma düşüncesi olabilir. Önceleri masum bir bakış açısı gibi görünen oryantalizm sosyal bilimlerin hemen hemen her alanında at koştururken en çok da “Dil ve Din” bu çabalardan nasibini almış. Bu iki kavramdan yola çıkan Batılılar giderek sömürgeci güdülerini de bu kavramların içine gizlemeye çalışmışlar.

Oryantalizmden kaynaklanan bilim dallarından biri olan Türkoloji, daha doğrusu Berlin-Varşova hattındaki Türkoloji'ye geçmeden önce “oryantalizm” hakkında bir şeyler söylemek isterim. “Oryantalizm Avrupa'nın Doğu fikridir” diyen Edward Said, 1978 yılında yayımladığı eseriyle Doğu-Batı

ilişkilerine yeni bir yorum getirmiştir. Said'e göre, Batı'da yapılan Doğu ile ilgili çalışmaların nedeni bilgiye ulaşmaktan ziyade XIX. yy'da Batı'nın Doğu üzerindeki hegemonya ve sömürge arzularına hizmet etmek içindir. Ayrıca yine ona göre, oryantalizm, estetik, bilimsel, ekonomik, sosyolojik, tarih ve filolojik metinler aracılığı ile aktarılmaya çalışılan bir jeo-ekonomik görüşler bütünüdür (Said, 1998, s. 26).

Edward Said'in bu görüşleri genel tanımlar için geçerli olabilecek bir yaklaşım. Olayların içine biraz dalınca, oryantalizm çatısı altında yapılan bilimsel çalışmaların politik amaçlı olmadığı zamanlarda, yukarıda tanımlamalara çok da uymadığı görülmektedir. Amaç belirli bir politik görüşe hizmet etmek olunca, hiçbir bilimsel çalışma ve onu gerçekleştiren bilim adamı titrini taşıyan kişi, ne başarılı olabiliyor ne de sürekli. Bunun yanı sıra bu yola girdiklerinde amaçları bizce bilinmeyen, yapmış oldukları çalışmalarla hem dilimize hem de dinimize en büyük hizmetlerde bulunan oryantalistler de doğru ve tarafsız bir bakış açısı ile değerlendirilmeli.

Edward Said'in kitabında özellikle, 1883-1962 yılları arasında yaşamış olan bir Fransız Ferdinand Jules Louis Massignon (1883-1962) hakkında söylenenler dikkate değerdir. Massignon, bana göre de nefes kesen bilimsel gücünü ortaya koyan Hallac üzerindeki anıtsal eseri ile çağında yaşayan tüm düşünürleri ve sanatçıları aşmıştır. Massignon'un hayat hikâyesini okuduğumuzda onun yaşantısında Edward Said'in oryantalizm için söylediği "sömürge, hegemonya ve jeo-ekonomi" gibi kavramların pek yeri olmadığı anlaşılıyor. Yine 1868-1945 yılları arasında yaşamış olan Reynold Alleyne Nicholson'ı burada anmak isterim. Nicholson'un yazımızda adının geçmesine neden olan âbidevî çalışması, *Mesnevi*'nin metin, tercüme ve şerhinden oluşan sekiz ciltlik eseridir. Franklin Lewis'in tabiriyle "Gözlerinin ışığının azalmasına neden olan" bu çalışma, bugüne kadar *Mesnevi*'nin en sağlam metni kabul edilmiş ve sadece Batı'da yapılan çalışmalarda değil Albülbaki Gölpınarlı'nın *Mesnevi* tercümesinde de referans olarak gösterilmiştir. İslâmî oryantalizme ait verdiğimiz yukarıdaki iki örnek dışında daha pek çok eser ve yaratıcıları sıralanabilir.

Gelelim konumuz olan "Türkolojide Berlin-Varşova Hattı"na. Bu hatta başlangıç noktası olan Berlin'de, Almanların sosyo-kültürel, ekonomik, siyasi ve askerî nedenlerden Türklere ve dolayısıyla Türkoloji'ye ilgisi, 18. yy'da başlamış 19. yy'ın ikinci yarısından itibaren hızla gelişmiştir. Bunun için. "Türkolojinin babası" olarak anılan yani bir bakıma Türkoloji'ye hayat veren kişinin ağzından söylenmiş, şu sözlerle başlayacağım (Temir, 1991, s. 72):

Ben uzun hayatımda yeni bir ilmin, Türkoloji'nin kuruluş ve gelişmesini yaşadım ve gücümün yettiği kadar bu ilmin ilerlemesine hizmet ettim. Onun için benim çalışmalarım, başkalarının da yardımını gerektiren bu ilim dalının tamam-

lanması ve Türkoloji'nin devam etmesi için birer yapı taşı olmaktan başka bir şey değildir.

Bu sözleri söyleyen kişi 1837'de Berlin'de doğan, ilk ve orta öğrenimini aynı şehirde tamamlayan, 1854 yılında Berlin Üniversitesi Felsefe Fakültesi'ne başlayan, üniversite yaşamının ilk aylarında manevî ilimlerin türlü dallarını deneyen, daha sonra düşüncesini değiştirerek filolojide karar kılan Alman asıllı Rus Türkoloğu Wilhelm Radloff'tur. Radloff'un öğrenimini gördüğü üniversite, Berlin'de en eski üniversite olup dil felsefesini kuran, dile halk ve milletlerin manevî yaşayışının tezahürü olarak bakan W. von Humbolt tarafından 1810'lu yıllarda kurulmuştur. Humbolt'un 1835'te ölümü ile onun öğrencileri Radloff'un hocaları olmuştur. Radloff'u Doğu dillerine meraklandıran hocası M. A. Castren'den (Finlandiya 1813-1852) önce W. Schott (Mainz 1807-1889)'tur. Bu kişilerin Ural-Altay filolojisine katkıları bilginiz dahilindedir. Radloff, Altay dilleri arasından başlangıçta Mançu-Tunguz dilleriyle ilgilenmişse de o zamanki şartlar onun çalışmalarını Türk boylarının dili, tarihi, folkloru ve etnografyası üzerinde yoğunlaştırmıştır. 1858 yılında Almanya'nın başka bir şehrinde bulunan Jena Üniversitesi'nden doktora payesini aldıktan sonra hocası Schott'un tavsiye mektubuyla Petersburg'a, 1854'te kurulan Şark Dilleri Enstitüsü'ne hareket eder. Rusya'da Türk boy ve dillerinin araştırılması, devletin genişleme politikasına cevap verecek şekilde idi. Bu nedenle 18. yy'ın ilk çeyreğinden itibaren pek çok Alman Doğu bilimcinin adı Rusya'da geçmekteydi.

Radloff, Türkoloji çalışmalarına yaşayan Türk kavimlerinin dil malzemesini derleyerek başlamış, sonra bunları sözlük, metin ve gramer olarak yayımlamıştır. Türkoloji'ye katkısı bununla sınırlı değildir. O hemen hemen Türkoloji'nin her dönemiyle uğraşmıştır. 1889 yılında keşfedilen Orhon Yazıtları'nın çözümünü her ne kadar V. Thomsen gerçekleştirmişse de bu konuda Radloff'un gayretleri de yadsınamaz.

19. yy'ın ikinci yarısından başlayarak ilk önce, Orhon Yazıtları'nın daha sonra Uygur yazılı belgelerinin keşfedilme ve çözülme aşamasındaki çalışmalar ve gürültülü tartışmalar Türkoloji bilim dalının ortaya çıkmasına sebeptir.

Başlangıçta daha çok Eski İran Dilleri ve Mançu Dili ile ilgilenen, bir Anglistik profesörü olan E. Bang-Kaup'un türkolog olmasına sebep olan etmenlerin başında, yukarıda söylediğimiz süreç gelir. Almanya'nın Wesel şehrinde 1869'da dünyaya gelen Bang (öl. 1934), liseyi bitirdikten sonra Belçika'nın Louvain Üniversitesi'nde bilhassa çivi yazılı Persçe ile Avesta dili üzerinde çalıştı. Louvain Üniversitesi'nden başka Fransa, İngiltere ve Polonya'da da okuyan Bang, I. Dünya Savaşının başlaması üzerine Almanya'ya döndü ve bu tarihten itibaren İraniistik, Anglistik ve Germanistik sahalarındaki çalışmalarına son verdi. 1917'de Frankfurt Üniversitesi'nin

Türkoloji profesörlüğüne getirildi ve Almanya'nın Karl Foy'dan (1856-1907) sonra ikinci Türkoloji profesörü oldu.

Bang-Kaup, I. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar, Orta Asya'da yapılan Alman ilmî araştırma seyahatleri ve arkeoloji kazıları sonucunda bulunarak Berlin'e getirilen yazılı belgelerin ilk inceleyicilerinden olan Uyguroloji'nin kurucusu Friedrich Wilhelm Karl Müller (1863-1930) ve Albert August von Le Coq'a (1860-1930) katıldı. Ayrıca Müller ve Le Coq'un ölümünden sonra Uygur harfli Türkçe belgelerin incelenmesi işi tamamıyla Bang'ın ve öğrencilerinin üzerinde kaldı (Arat, 1935: 4). Müller'in dört ciltlik *Uigurica*, Le Coq'un üç ciltlik *Manichaica* ve Bang'ın başlattığı *Türkische Turfantexte* serileri Berlin'deki bu ilmî mesainin sonuçlarıdır. Bu arada Uygur yazısını çözen Müller'in Berlin'de 1890'da Türk Dili kürsüsünü kuran K. Foy'un teşviki ile Türkoloji'yi seçtiği hatırlatmasını da yapalım (Temir, 1991, s. 55, 139 no'lu dipnot).

Saadet Çağatay (1907-1989), Bang'ın akademik yaşamında Türkoloji'yi seçişi ve Türkoloji'de çalışma kaynakları konusunda şunları söyler (Çağatay, 1974, s. 912):

Bang'ın Altay dillerine yakınlaşması önce Mançu dili ile ilgilenmesinden doğmuş, sonradan Mongol dilleriyle de uğraşmış en sonunda Türkçeye geçmiştir. Gittikçe Türkçe bilgisini genişleterek Türkolog olmuş ve başlıca çalışma kaynağı olarak kullandığı Thomsen'in Köktürkçe üzerinde yayınlarını düzeltebilecek, onlara ekler yazacak duruma ulaşmıştır. Öteki çalışma kaynağı ise Radloff'un yayınlarıydı. Bunlar yaşayan Türk lehçelerini veriyor ve lehçeler arasında karşılaştırma olanağı sağlıyordu. Gerçekte Radloff'un verdiği malzeme Bang'ın ayrıntılara inen çalışmalarında sanıldığı gibi çok büyük rol oynamamış, ona çok büyük bir yardım sağlamamıştır. Radloff'un Türk lehçelerinden derlediği malzeme pek çok baskı yanlışları ile dolu olarak verildiğinden bunları kullanmak çok zordu. Bu durum Bang'ı her zaman üzmüş ve kızdırmıştır. Hatta insan zaafından kurtulamayarak bu yüzden Radloff'a çattığı da olmuştur. Radloff çok geniş bir alanda çalıştığından gerçek bir dilci olmaya zaman bulamamış, daha çok bir malzeme derleyicisi olarak kalmış; eline geçen fırsatı böyle değerlendirmiştir. Şunu da belirtmek gerekir ki bu malzeme bütün yanlışlarına karşılık değerini bugün de korumaktadır.

Bu alıntıdan Bang'ın Türkoloji konusunda kaynaklarının Thomsen ve Radloff'un çalışmaları olduğu söylenebilir. Bu konuda A. von Gabain'in (1901-1993) "Petersburglular" ile "Berlinliler" olarak Radloff ve Bang etrafındaki Türkolojisi camiasını değerlendirişi Çağatay'a göre yaşından kaynaklanan olgunluktur. O bu konuda şunları söyler (Şenol, 2007, s. 56):

Petersburglular ve Berlinliler arasında bir polemik çıktı ...Biz henüz olgunlaşmamış öğrenciler önceki ve sonraki karşılıklı saldırıları okuyor ve doğal olarak yanlış sonuçlar çıkarıyorduk. Hatta bazen Radloff'un değerini yadsıyan bir yargıyı

haklı buluyorduk. Bu, bizi art niyetli olmaya alıştıırıyordu. Radloff'un ölümünden sonra Bang savaşı kesti. Bizce alışılmayan şey, Bang'ın ahlaksal bir tokatı sineye çekmesiydi. Çünkü Bang'a göre Radloff'un başarıları kuşku götürmeyecek kadar büyüktü. Bang'ın bütün polemikleri çok duygulu bir insan olan F. W. K. Müller'i savunmak içindi.

Bang için “en büyük Türk dili araştıracısı” diyen Çağatay, Bang'ın Türkoloji alanındaki çalışma metodunu şu şekilde ortaya koyar (Çağatay, 1974, s. 911-912):

Hint-Avrupa dilleri üzerine uzun süredir yapıla gelen çalışmalar sonucunda bu dillerin tek başlarına ya da birbirleriyle karşılaştırılarak hangi yöntemlerle araştırılmaları gerektiği ortaya konulmuş ve bu yöntemler oldukça gelişkin duruma getirilmişti. Willy Bang Anglistik ve İranistik'ten tanıdığı bu yöntemlerle Türkçeye yaklaşabilmiş, bütün dillerin inceliklerle dolu olduğunu bilerek Türkçenin de kendine özgü yanlarının aydınlatılması gerektiğini ortaya koymuştur. Böylece Türkoloji'nin temelini atmış ve araştırmalarını genişleterek karşılaştırmalı Türk lehçeleri yöntemini kurmuştur.

Bana göre, Bang'ın Türkoloji'ye katkısı o ya da bu eseriyle değil, her biri ayrı bir okul olan kişiler yetiştirmesiyledir. Yine bu konuda da Gabain'in 1969 12. PİAC Sempozyumu'nda sunduğu, Türkçe adıyla “W. Bang-Kaup Üzerine Kişisel Anılar” adlı bildirisine dönelim (Şenol, 1997, s. 55):

Öğrenimlerinin amacı aynı olmadığı gibi arkadaşlarımız da türlü türlüydü. Sinolog Walter Fuchs, Karl H. Menges, eski Polonya müftüsü Jakop Schinkewitsch ve o zamanlar henüz Rachmatullin adıyla bilinen Rahmeti Arat benden önce başlamışlardı. Sonra Tatar yazarı Ayaz İshaki'nin kızı, şimdi Bayan Çağatay olan Saadet İshaki, Sofyalı Bay Mijatev, şimdiki Birleşmiş Milletler elçisi olan Gunnar Jarring, Türkiye'den Avni Göktürk, Şükrü Akkaya, Saadettin Buluç, İngiltere'den Michael Vynyan, Finlandiya'dan Martti Raesaenen, daha sonra matematikçi Winfrid Petri ve Polonya'dan Karaim Türkü ağırbaşlı, değerli A. Zajackowsky geldi. ... Yaşlarımız ve milliyetlerimiz farklı farklı olduğu gibi her birimizin yetişmesi ve amacı da öylesine farklıydı. Bilim alanının genişliği, bu genel Türkoloji bize öylesine akıl erdirilemez, öylesine denetlenmesi olanaksız geliyordu ki her birimiz kendi metodumuzu uyguluyorduk, bu sonsuzluğun tek efendisi olmaya çalışıyorduk.

Bang'ın öğrencilerinden olan Yakup Şinkeviç, Reşit Rahmeti Arat ve Saadet Çağatay'ın ortak noktaları her üçünün de Volga Tatarı olmasıydı. 1884-1966 yılları arasında yaşamış olan Şinkeviç, bu grubun en yaşlısıydı. Türkoloji dünyasında 1926'da yaptığı *Rabguzi's Syntax* adlı doktora tezi ile bilinen Şinkeviç, hedefini daha önceden koymuştu. 1907-1910 yılları arası Polonya Müslümanları Üniversite Öğrencileri Derneği'nin üyeliğini yürütürken 1910'da Petersburg Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi'ne başlamış, 1919-1925 arası Polonya hükümetinden burs alıp Berlin'de şarkiyat

öğrencisi olarak Bang'ın yanında bulunmuş ve 1925'te Polonya'nın Vilnius şehrine doktor unvanıyla dönüp Polonya Müslümanlarının genel toplantısında Polonya'nın ömür boyu müftüsü seçilmiştir (Jankowski, 2011). Vilnius şehri, II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar Polonya'ya bağımlıydı. Bu şehrin adını taşıyan üniversite, 1579 yılında öğretime başlamış Orta ve Doğu Avrupa'nın en köklü ve ünlü kurumlarından.

Polonya'da Türklerle ilgili çalışmalar, Avrupa'daki Türkoloji alanındaki çalışmalarla aynı dönemde başlamıştır denilebilir. Ancak Osmanlı tarihinde geçen adıyla Lehistan -yani Lehistan-Litvanya Birliği- bugünkü adıyla Polonya'da Lehlerin Türk soyundan halklarla çok eski devirlerde karşılaşmış olmaları nedeniyle bu başlangıç daha da öne çekilebilir. Z. Abrahamowicz'e göre, Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan-Litvanya devleti arasındaki resmî temaslar sırasında görev yapan ilk tercümanlar (dragomanlar), Polonya ve Litvanya uyruklu Tatarlar ve Ermenilerdi. 17. yy'da bu görev, Polonyalılar tarafından devr alındı (Abrahamowicz, 1987, s. 123). Bu tercümanları yetiştirmek için Lehistan-Litvanya Birliği, 1766'da yaklaşık olarak 30 yıl varlığını sürdüreceği olan İstanbul'da "Dil Oğlanları" adlı okulu açtı (Yakar, 2007, s. 178).

Polonya Kraliyet i'nde görev yapan Fransız asıllı Polonyalı dilbilimci Franciszek Mesgnien Meniński (1620-1698), önce Polonya Kralı'nın sonra Avusturya İmparatorunun tercümanı ve sefiri olarak 13 yıl İstanbul'da kalmış, bu arada Osmanlı Türkçesini başarıyla öğrenmiştir. Meniński, *Thesaurus linguarum orientalium turcicae, arabicae, persicae* adlı 1681'de Viyana'da bastırıldığı sözlüğe Lehçe açıklayıcı notlar da eklemiştir. Beş ciltlik bu dev sözlük, XVII. yy'da Osmanlı Türkçesinin en büyük sözlüğüdür. Büyüklüğünün yanında Türkçe sözcüklerin latinize (Latin harflerine aktarılmış olması) edilmiş olması sözlüğün önemli özelliklerinden birisidir.

Bununla birlikte gerçek anlamda Polonya'da 19. yy'da başlayan Türkoloji alanında Türk dilleri konusu öncelikli olmuştur. Bu alandaki çalışmalar, Edward Piekarski (1858-1934)'nin Kuzey-Doğu Sibirya'da konuşulan Yakutçanın büyük sözlüğü ve Jan Reychman (1900-1975)'in İdil-Ural bölgesinde konuşulan Çuvaşçanın sözlükçesiyle başlamıştır. Polonya Türkolojisinde daha sonra Krakov'da Jagiellon Üniversitesi profesörlerinden Tadeuz Kowalski'nin çalışmaları gelir. Orhon Yazıtları'nın bulunduğu yıl yani 1889'da Lehli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Kowalski (öl. 1948), Şarkiyat üzerine yüksek öğrenimini Viyana ve Almanya'da tamamlamıştır (Abrahamowicz, 1987, s. 1005). Akademik araştırmalarına Arap edebiyatı ile başlamış ve kendi zamanına gelinceye kadarki tüm Türkologların yaptığı gibi o da sonradan Türkoloji'ye geçmiştir. 1916'da yani I. Dünya Savaşı devam ederken Avusturya hastanesinde tedavi edilmekte olan Türk esirlerden ağız malzemesi toplayıp daha sonra bu malzemeyi transkripsiyonlu

olarak kağıda geçirmiş, böylelikle Polonya'da Türkiye diyalektolojisinin ve folklorunun araştırması konusundaki çalışmalarına önyak olmuştur.

Böylece ilk olarak Rus konsolos A. Maksimov'un Petersburg 1867'de *Hüdavendigâr ve Karamanlı ağızları* adlı çalışması ile başlayan Anadolu ağızları üzerindeki çalışmalar, Polonya'da da yapılıp olmuştur. 1885'te Kastamonu ağızı üzerine çalışmasıyla J. Thury, 1900'de Türk dialektleri konulu çalışmasıyla M. Hartmann, aynı yıl Aydın ağızı üzerindeki çalışmasıyla bildirinin baş taraflarında adı geçen K. Foy, 1907'de Rumeli Türkçesine ait materyaller konusunda çalışmasıyla I. Kunos bu alanın öncüleridir. Yazılarında Balhassanoğlu ve Balkanoğlu takma adlarını kullanan Türk filolojisinin Türkiye'de yerleşmesini sağlayan Necip Asım Yazıksız'ın 1902'de Kilis ve 1904'te Erzurum ağızı üzerine yaptığı çalışmaları anmadan geçemeyeceğim. Konumuz olan Polonya Türkolojisi'ndeki Kowalski'nin Anadolu ağızlarıyla ilgili ilk çalışması ise 1916 ve 1918 yıllarına aittir.

Türkolojide Berlin-Varşova hattının temel direklerinden olan Kowalski'nin Türkoloji ile ilgisi sadece Anadolu diyalektolojisi değildir. Kowalski kendi zamanına kadar el atılamayan, bu nedenle karanlıkta kalan bir saha olan Türk halk edebiyatı konusuna da metodlu araştırmalarıyla aydınlığın girmesine neden olur. Bu alanda ilk çalışması Türk halk bilmeceleri üzerine olup 1919'dadır. 1922'de yayımladığı Türk halk edebiyatı şekilleri üzerine çalışması kendi alanında hâlâ itibar gören bir emek mahsulüdür. Kowalski çalışmalarını masa başında değil bizzat yerinde inceleyerek ortaya koyar. Bu amaçla dört defa Türkiye'ye, araştırma konusu olan Anadolu'ya gelir. Millî mücadele yıllarına rastlayan dönemde gelişinde Anadolu halkının çökün ve imanlı mücadelesine tanık olur ve bunu kendi yurdunda bir eserinde anlatır (Caferoğlu, 1949, s. 248).

Kowalski, Türk dillerinden Karayim Türkçesi üzerinde çalışmıştır. Büyük çoğunluğu Polonya'da yaşamakta olan Karayimlerin dili hakkında 1929'da yayımladığı eseri, bu alanda halen itibaren görür. Bu konuda Kowalski'nin öğrencisi ve aynı zamanda Bang'ın doktora yaptırdıkları arasında adı geçen Trokili Karayim Türklerinden olan Varşova Üniversitesi profesörlerinden Ananiasz Zajalczkowski (1903-1970) Karayim Türkleri konusunda Kowalski'nin başlattığı çalışmaları sürdürür.

Kowalski'nin ölümünden sonra 1959'da yayımlanan Türk Turfan Metinleri (*Türkische Turfan-Texte*) serisinin 10. cildinde yer alan Uygurca Avadana metni en son çalışmasıdır. Saadet Çağatay'ın 1961'de yayımladığı tanıtma yazısına göre, Kowalski 1940'ta Berlin Akademisine müracaatle Uygurcaya dair metinler istedikten sonra, A. v. Gabain birbirinin devamı gibi görünen söz konusu metinleri bulup bunların kopyalarını yaptırmış, A. v. Le Coq tarafından yapılmış transkripsiyonu ile bazı satırların altına (yine her ikisi de ölmüş olan) F. W. K. Müller ve W. Bang'ın

denedikleri tercümeleri de ekleyerek yollamıştır. Bu ağır çalışma uzun müddet yayımı düşünülmeden bir tarafta kalmıştır. Kowalski'nin ölümü üzerine ailesi 1958'de bu çalışmayı Gabain'e teslim etmiştir (Çağatay, 1961, s. 651). Gabain, 1938'de yayımladığı "Turkologie in Ploen" başlıklı yazısında "hepimizin hocası" nitelendirmesini yaptığı Kowalski için TTT 10'nun giriş bölümünde, çalışmalarına sadık kaldığını büyük bir saygı ile belirtmiş ve eserin daha çok teknik bakımdan her hususta doğru ve düzgün yayımlanmasına önem verdiğini belirtmiştir.

Yukarıdaki açıklamalar Kowalski'nin hem W. Bang-Kaup hem de A. von Gabain ile kısacası Alman Türkolojisi ile aktif bir iletişim içerisinde olduğunu gösterir. Ayrıca Kowalski'nin Almanya'da yetişip Türkiye Türkolojisi'nde söz sahibi olan kişilerle de iletişim içerisinde olduğu anlaşılıyor. Zaman içerisinde bunu ortaya koyan çeşitli yayınlar yapılmıştır. Reşit Rahmeti Arat'tan (1900-1964) Kowalski'ye 1934 ve 1948 yılları arasında yazılmış on bir mektup 1998'de yayımlanmıştır. Bu mektuplar, Arat'ın muhatabı Kowalski'ye büyük bir saygı duyduğunu göstermekte olup yazılanlar, aralarında güncel çalışılan konulardaki bilgiler, yeni yayınlar hakkındaki bültenler ve onların karşılıklı yollanması, gelecek bilimsel çalışmalardan bahis gibi konularda bilimsel alış-verişe dairdir. Ara sıra ortak tanıdıkların isimlerinin geçmesi gibi, kişisel izlere de rastlamaktayız (Dilmaç 1998, s. 91-110). Yine II. Dünya Savaşı yıllarında onun İstanbul Üniversitesi'ne gelmesi konusunda Ahmed Caferoğlu'yla (1899-1975) yazışmaları da yayımlanmıştır (Stachowski, 1998, s. 211-228). Kowalski'nin ölümünden yaklaşık bir yıl sonra onun nekroloji yazısını yazan da A. Caferoğlu olur. Caferoğlu yazısını "o -Kowalski- bizim için ebediyen kaybolmayacak bir dost ve bir bilgin mütefekirdi" diyerek sözlerine son verir (Caferoğlu, 1949, s. 252).

Sonuç olarak; Türkoloji, bugün için Almanya ve Polonya'da şarkiyat öğrenimi görerek akademik yaşamlarına başlayan, sonra bir şekilde Türkler hakkındaki çalışmalara geçiş yapan yani Türkoloji'yi başlatanlar ve onların öğrencilerinin verdiği eserlerle vardır. Burada Gabain'in aktardığımız yazısında söylediği hususu ben de şu şekilde tekrarlamak istiyorum. Doğuda dil ve din kavramları, okyanusu yelkenli ile aşmaya benzer. Pusulanız bilim ve bilimsel kaygı olursa karaya varıp ölümsüzlüğü kazanırsınız.

Bu bildirinin ortaya çıkmasını sağlayan yayın, 2007 yılında doğumunun 100. yıl dönümünü sempozyum yaparak kutladığımız Hocam Saadet Çağatay'ın yaşam öyküsünü kaleme alan Hadi Şenol'un "Saadet Hanım ve Türkoloji Tutkusu" konulu kitabıdır. Ölümünden birkaç ay önce Ankara'ya gelen T. Kowalski, buradaki çalışmalarını Berlin-Varşova hattının bir diğer yolcusu Saadet Hanım'la birlikte gerçekleştirir. Bu nedenle bildirim her iki bilim insanının ölümsüz anılarına ithaf ediyorum.

Kaynaklar

- Abrahamowicz, Zygmunt (1987), “Polonya’da Türkoloji: Başarıları ve Gelecekteki Gelişimi ile İlgili Bazı Sorunlar”, (İngilizceden çeviren: Tüten Özkaya), *Belleten*, Cilt: LI, Sayı: 200, s.1003-1026.
- Arat, Reşit Rahmeti (1935), “Prof. Dr. Williy Bang-Kaup (9.VIII.1869-8.X.1934)”, *Edebiyat*, I/3, s. 3-5.
- Anık, Sabire (2008), “Polonya-Litvanya Tatar Türkleri (Lipkalar)”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 3, Eylül, s. 156-161.
- Caferoğlu, Ahmet (1949), “Tadeusz Kowalski”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. III, S. 3-4, 31 Mart 1949, s. 246-255.
- Çağatay, Saadet Çağatay (1974), “Ölümünün 40. Yıldönümünde Prof. Willy Bang-Kaup’u Anarken (9.8.1869 – 8.10.1934)”, *Türk Dili Dergisi*, S. 278, s. 911-914.
- _____ (1961), “Türkische Turfan-Texte X, das Avadāna des Dāmons Ātavaka Prof. Dr. Annemarie von GABAIN, bearbeitet von Tadeusz KOWALSKI Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften, Berlin, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, Jahrgang 1958, Nr. I. 1959, 60 S., 4°, DM. 13”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XVII, S. 3-4, Eylül-Aralık 1960, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 651-654.
- Dılmaç, Elif (1998), “Einige Briefe Rahmeti Arats an Tadeusz Kowalski”, *Studia Turcologica Cracoviensia*, 5, Kraków, s. 91-110.
- Doğu-Batı. Düşünce Dergisi, Oryantalizm I-II*, Yıl: 5, Sayı: 20, Ağustos-Eylül-Ekim.
- Erimir, Kayahan (1970), “Anadolu ve Rumeli Ağızları Üzerinde Bir Bibliyografya Denemesi”, *TDAY-Belleten* 1970, Ankara, s. 211-236.
- Gabain, A. von (1939), “Turkologie in Polen”, *Polski Biuletyn Orientalistyczny* [The Polish Bulletin of Oriental Studies], Vol. 2, 1938, p. 48-49.
- _____ (1969), “Persönliche Erinnerungen an W. Bang-Kaup”, *Sprache Geschichte und Kultur der altaischen Völker, Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients* 5, Berlin, s. 51-55.
- Jankowski, Henryk (2011), “Yakup Şinkeviç”, *Türkoloji Dergisi*, C. XVIII, Sayı: 2, Ankara, (Yayına hazırlanmakta)
- Korkmaz, Zeynep (1975-1976), “Anadolu Ağızları Üzerindeki Araştırmaların Bugünkü Durumu ve Karşılaştığı Sorunlar”, *TDAY-Belleten* 1975-1976, Ankara, s.143-172.
- Lewis, Franklin (2010), *Mevlânâ. Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı*, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.
- Özdemir, Nebi (2005), “Almanya ve Berlin’deki Türkoloji Araştırmaları Tarihi ve Freie Universität Berlin- Türkoloji Enstitüsü”, *Milli Folklor*, Yıl: 17, Sayı: 68, s. 32-39.
- Stachowski, Marek (1998), “Kowalski, Caferoğlu und die Universität Stambul”, *Türk Dilleri Araştırmaları* 8, s. 211-228.
- Şenol, Hadi (2007), *Prof. Dr. Saadet İshaki Çağatay’ın Yaşam Öyküsü*, İstanbul.
- Temir, Ahmet (1991), *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri*, TDK Yayınları, Ankara.
- Yakar, H. İbrahim (2007), “Türk Dili Araştırmalarında Polonya Türkolojisi’nin Yeri”, *Kazakistan ve Türkiye’nin Ortak Kültürel Değerleri Uluslar Arası Sempozyumu 21-23 Mayıs 2007 Bildiriler*, Almatı, s. 177-192.
- Zajackowski, Włodzimierz (1979), “Polonya’da Türkoloji”, *I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi* 15-20 X.1973, İstanbul, s. 553-561.
- _____ (1982), “Türk Folkloru Üzerine Polonya’daki Çalışmalar”, *II. Milletlerarası Folklor Kongresi Bildirileri* 22-28.VI.1981, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 329-334.